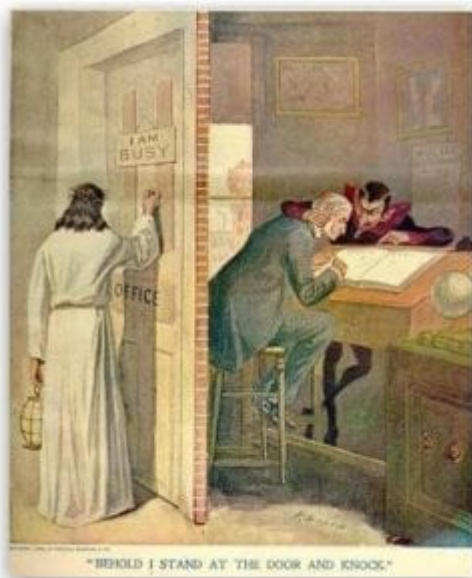

Autor: LvcSan

Pozoruhodná práce *Peníze a život* francouzského historika **Jacquese Le Goffa** mapuje proměny vztahu křesťanství k lichvě, k penězům, k zisku ve středověku, přičemž velký důraz klade i na zdánlivě paradoxní vztah středověké ekonomie a středověké zbožnosti.

Le Goff v této své rozsahem nevelké, na myšlenky a smělé interpretace však velmi bohaté a originální práci věnuje pozornost problematice vztahu křesťanství a peněz. Do svých úvah vnáší všechny aspekty nazírání středověkého světa: náboženské, filozofické i ekonomické. Ústředním tématem knihy je tedy někdy paradoxní vztah středověké ekonomie a středověké zbožnosti, a to jak v podobě traktované intelektuálními elitami, tak ve zjednodušené podobě *exempel*, s nimiž se věřící setkávali při nedělních kázáních a jež výrazně ovlivňovaly jejich představy o mravním životě a posmrtném nebezpečí.

Jacques Le Goff, rozený 1924, je jedním z nejpřednějších evropských historiků, vlivný spoluzakladatel školy „Nouvelle Histoire“. Dřívejší president Hautes Études en Sciences Sociales (EHESS) v Paříži.

Bez ohledu na bývalou železnou oponu udržovala EHESS, kde pracoval, kontakty s východním blokem, kromě polských a maďarských historiků i s kolegy bývalého Československa, zejména s Františkem Graussem, nejprve když byl ještě v Praze a potom, když opustil vlast, v Basileji ve Švýcarsku; s obtížemi s Josefem Mackem, a zvláště s Františkem Šmahelem, s nímž se znovu setkal po pádu komunismu a jemuž vděčí za udělení Palackého medaile v Praze v roce 1992.

Patří k těm mála historikům, kteří mají smysl pro odkrývání a odhalování nových, pro středověkou civilizaci však výsostně závažných témat. Na počátku jeho výzkumů bývá letmá

poznámka ukrytá v nepřeberném množství středověkých pramenů. Na konci pak skvělá analýza problému, jejímž příkladem je jeho, ač útlá, přesto úchvatná kniha *Peníze a život*.

Jejím tématem je středověké pojmání lichvy, obchodu a přiměřeného či nepřiměřeného zisku.

Nebyla to jediná kniha věnovaná tomuto tématu, následuje *Marchands et Banquiers du Moyen-Âge*. Le Goff ukazuje, proč byla lichva teology původně odsouzena jako křesťanům zapovězená činnost a proč se v průběhu doby, s velkými sociokulturními zvraty, jejichž pozadí tvořil dynamický rozvoj měst, vztah duchovních a církve jako takové k lichvě změnil.

Lichváři, původně odsouzení k věčnému zatracení, začali být nakonec bráni na milost a především díky prosazení se instituce očištění do mentálních představ středověkých lidí (srv. jiné dílo tohoto autora: *Zrození očištění*) pro ně byla nalezena možná cesta ke spasení, samozřejmě spojená s lichvářovým pokáním ještě na zemi a s navrácením alespoň části neprávem vydobytých peněz církvi Bohu.

Křesťanskému lichváři se v latině říkalo USURARIUS nebo též FENERATOR, označením pocházejícím z klasické latiny a římského práva, které znamená „ten, kdo půjčuje na úrok“, a je odvozeno ze slova FENUS, „úrok“, jež je blízké slovu FETUS, „plod“.

Už na samém úsvitu lidstva – nebo snad bychom měli dodat, že to bylo ještě před ním? – došlo k nadhodnocení, a tedy vlastně i prvotnímu hříchu. To v rajském Edenu byl Adam jat pokušením velikého Svůdce a neodolal jeho našeptávání, když sáhl po „zapovězeném ovoci“, a takto poprvé okusil moci mamonu. Adam i pramáti Eva byli odměněni odplatou/výplatou za svůj čin.

Už Seneca, stoický moralista, ale nezbavený ctižádosti a žádostivosti, zvolal hrdě:

„Peníze bouří forum, ženou davy k tribunálům, ozbrojují syny proti otcům a dávají připravovat jedy; pro ně králové loupí, vraždí, a aby je odkryli v zříceninách, ničí města, vystavěná úsilím dlouhých věků.“

Kultivace bohatství duchem je zrádná činnost, neboť vystavuje duchovní hodnoty a ušlechtilost srdce těžkým zkouškám a nástrahám démona Mamonu. Často trvá generace, nežli dojde k odlivu chtivosti po statcích a dědici si zvyknou na svoji disponibilitu. Pak může začít docházet ke kultivaci bohatství a jeho přerozdělování.

Villiers de l'Isle-Adam (1838-1889), velký praotec francouzských prokletých básníků, prozaik hrůzy a uvaděč „podivných živností“, připsal svoji glosu k rodícímu se „syndromu kupce benátského“ a sarkasticky se k němu vyjádřil slovy:

„Nu ano, ve zlaté době, kdy lidé byli ještě málo vyvinuti, věřili jenom tomu, co

dovedli 'myslet', potom ponenáhlu nadešla epocha, kdy věřili pouze v to, co mohli žrát – ale teď se šplhají k vrcholu dokonalosti, to znamená: považují za skutečné jenom to, co mohou – prodat.“ 1)

Kdo si nevzpomene na postavu „pawnbrokera“, jakési torzo lichváře, z anglických románů 19. století a hollywoodských filmů z období krize po roce 1929, není s to pochopit ani tohoto příslušníka západní společnosti, ten obludný stín sklánějící se nad pokrokem finančnictví, ani společenské a ideologické nánosy, které se na tohoto vampíra nabalily v období těsně před nástupem kapitalismu. Dvojnásobně pak tento peněz lačný Nosferatu děsil křesťanskou společnost, neboť byl často spojován s nevěřícím Židem, který vraždí děti a znesvěcuje hostie.

Ve světě, kde „peníze vítězí, kralují a vládnou všem (NUMMUS VINCIT, NUMMUS REGNAT, NUMMUS IMPERAT), kde AVARITIA, čili chamtivost, měšťácký hřích, jehož je lichva odnoží, sesazuje z trůnu největší ze sedmi smrtelných hříchů, „pýchu“ (SUPERBIA). Lichvář, specialista na půjčování peněz na úrok, se stává nezbytným a mocným, ale zároveň nenáviděným a křehkým člověkem.

Lichva začíná být ve 13. století jedním z klíčových problémů. V té době je již křesťanství za vrcholem svého rozmachu, k němuž směřovalo od roku 1000. Rychlý rozvoj a rozšíření peněžního hospodářství ohrožují staré křesťanské hodnoty.

Lichvář se stává protagonistou v *exemplech*. *Exemplum* je stručné vyprávění vydávané za skutečné a určené pro zpestření promluvy (obvykle kázání), které má přesvědčit posluchače a přivést je ke spáse. Tento příběh je krátký, snadno zapamatovatelný a přesvědčivý. Kazatel jím jakoby nabízí talisman, jenž má při správném pochopení a použití přivést posluchače ke spáse. Otevírá brány ráje.

Jedno z mnoha *exempel* je z díly Jakuba z Vitry, jenž zemřel krátce před rokem 1240:

„Jeden velmi bohatý lichvář začal s přicházející agonií útrpně sténat a vzývat svou duši, aby ho neopouštěla, neboť ji už vším zahrnul, a nasliboval jí zlato, stříbro a všechna lákadla tohoto světa, jestli se s ním rozhodne zůstat. Ať však v jeho prospěch nežádá ani groš nebo sebemenší almužnu pro chudé. Když si nakonec uvědomil, že ji nemůže zadržet, rozzlobil se a rozhořčeně se na ni obořil: ‚Připravil jsem ti přepychový příbytek, ale ty jsi tak pošetilá a ubohá, že tam nechceš přebývat. Tak táhni ke všem čertům!‘ Zanedlouho poté vypustil svého ducha do rukou démonů a byl pohřben v pekle.“

Le Goff vypráví pár pěkných historek o tom, jaký neblahý konec vzalo pár lichvářů, kteří neměli času na své pokání a předstoupili před Boha obtíženi ulakoceným zlatem.

Okamžitá smrt, pro středověkého křesťana nejhorší druh smrti, jelikož ho zpravidla zastihla ve stavu smrtelného hříchu. V případě lichváře není vyhnutí, protože ve stavu smrtelného hříchu žije neustále.

V polovině 13. století, v době Štěpána z Bourbonu, se odehrává zvláštní příhoda, která to ilustruje. Tento dramatický a exemplární příběh se stal lichvářovi z Dijonu:

„Kolem roku 1240 se lichvář z Dijonu chtěl se vší pompou oženit. Hudba ho doprovodila do farního kostela Panny Marie. Čekal před vstupním portikem, než jeho nevěsta vyjádří svůj souhlas a než bude manželství potvrzeno podle tradice VERBA DE PRESENTI, aby pak svatba mohla být završena slavnostní mší a dalšími rituály v kostele. V okamžiku, kdy se ženich s nevěstou, naplnění radostí, chystali vstoupit do kostela, ulomila se z portiku socha lichváře vytesaného do kamene, jak ho unáší ďábel do pekla, a svým měšcem udeřila do hlavy živého lichváře, který se chystal oženit, a zabila ho. Svatba se proměnila v pohřeb a radost ve smutek. Kamenný lichvář tak živému lichváři znemožnil přístup do kostela a ke svátostem, které mu naopak chtěli udělit nezodpovědní faráři. Ostatní lichváři z města věnovali peníze na zničení ostatních soch zdobících zvnějšku horní část portiku kostela, aby se jim podobná nehoda nemohla přihodit.“

Se zobrazením lichvářovy smrtelné křeče se na konci středověku setkáme v ARTES MORIENDI. Ale již ve 12. a 13. století klerici v *exemplech* povolávají k lůžku umírajícího lichváře všechny noční můry a hrůzy. Lichvář se v tomto posledním okamžiku svého života, ať se kaje či nikoli, brzy stane součástí tance smrti.

O sedlákovi Gotšalkovi z utrechtské diecéze, který propadl lichvě, slyšel vyprávět Caesar z Heisterbachu. V jeho kraji se právě kázalo o křížových výpravách, ale on na ně věnoval jen pět talentů, ač mohl věnovat čtyřicet marek, a niž by se to dotklo dědictví pro jeho potomky. Po hospodách se křížákům vysmíval:

„Plavíte se po moři, utrácíte majetek a život vystavujete mnoha nebezpečím. Zato já jsem doma v klidu se ženou a dětmi a za pět marek, kterými jsem vykoupil svůj kříž, se mi dostane stejné odměny jako vám.‘ Jedné noci slyšel z mlýna, který přiléhá k jeho domu, jakoby vrzání mlýnského kamene. Poslal mladého čeledína, aby se podíval, co se děje. Ten se vrátil celý vyděšený a vyprávěl, že na prahu mlýna ho hrůza přikovala k zemi. Lichvář tedy vstal, otevřel dveře do mlýna a naskytl se mu příšerný pohled. Viděl dva černočerné koně a vedle nich stejně černého a strašlivého muže, jenž mu řekl: ‚Pospěš si a vyskoč na koně, kterého jsem pro tebe přivedl.‘ Neschopen jakéhokoli odporu lichvář uposlechl. Spolu s ďáblem, který osedlal druhého koně, projeli šílenou rychlostí celé peklo. Potkal tam svého otce a matku i mnoho známých, o jejichž přítomnosti v těchto místech neměl ani potuchy. Zvláště se ho dotkl pohled na purkrabího, který byl považován

za čestného rytíře, jak sedí na běsnící krávi, zády k jejím rohům, jež se do něho při každém poskoku zabodávaly. Krávu tento dobrý rytíř ukradl jakési vdově. Nakonec lichvář uviděl ohnivě křeslo, v němž nebylo možné spočinout, ale usednout do něho znamenalo nekonečný trest. Dábel mu řekl: „Za tři dny se sem vrátíš a toto křeslo bude tvým trestem.“ Rodina našla zemdleného lichváře ve mlýně a donesla jej do postele. Byl si jist, že musí podstoupit to, co viděl, a proto odmítl zpověď a pokání. Bez zpovědi, viatika a posledního pomazání se tak po smrti ocitl v pekle.“

Lichva je hřích. Ale proč? Jaké prokletí stíhá měšec, který lichvář plní, tolik si jej cení, nechce se od něho odloučit, stejně jako Harpagon od své truhličky, ale který ho přivede k věčné smrti?

Tomáš z Chobhamu začíná svůj výklad o lichvě úvahou: „V ostatních smlouvách mohou obdržet zisk [LUCRUM], tedy za poskytnutí něčeho očekávat ANTIDOTUM, tzn. odplatu za dar [CONTRA DATUM]. Mohu doufat, že něco získám, protože jsem jako první obdaroval. Když ti například půjčím oblečení nebo nábytek, mohu za to požadovat určitou cenu. Proč tomu ale není stejně v případě půjčování peněz [DENARIOS MEOS]?“

Obavy církve z neblahého vlivu rozmáhajícího se lichvářství na společnost vedly ke zpřísnění zákazu těchto praktik ve druhé polovině 12. a v první polovině 13. století. Na 3. lateránském koncilu (1179) bylo konstatováno, že příliš mnoho lidí opouští svůj stav a povolání, aby se stali lichváři. Ve 13. století vyjadřují papež Inocenc IV. a významný kanonista Hostiensis své obavy z pustnutí venkova, které způsobila skutečnost, že se z venkovanů stali lichváři, nebo že je o dobytek a pracovní nástroje připravili vlastníci půdy, které rovněž přitahovaly lichvářské zisky. Zájem o lichvu vyvolal hrozbu zanedbávání práce na polích a potažmo i přízrak hladomoru.

Středověká definice lichvy, jejímž autorem je svatý Ambrož, zní:

„Lichva umožňuje získat víc, než bylo dáno.“

USURA EST PLUS ACCIPERE QUAM DARE.

Svatý Jeroným říká:

„Lichvou a nadbytkem nazýváme vše, při čemž bylo obdrženo více, než bylo dáno.“

USURAM APPELLARI ET SUPERABUNDANTIAM QUIDQUIT ILLUD EST, SI AB EO QUOD DEDERIT PLUS ACCEPERIT.

V kapitulariu z Nijmegen (806) se píše:

„Lichva je tam, kde je požadováno více, než kolik bylo dáno.“

USURA EST UBI AMPLIUS REQUIRITUR QUAM DATUR.

V Graciánově dekretu se dozvídáme:

„Vše, co žádáme navíc, je lichva.“

QUICQUID ULTRA SORTEM EXIGITUR USURA EST.

A toto se vztahuje i na případ, že nedojde k zisku, ale k pouhé myšlence na něj!

Je to hřích chamtivosti (AVARITIA), kterou Tomáš z Chobhamu umísťuje do duchovní roviny:

„Existují dva nenáviděných, soudně postižitelné druhy chtivosti, a to lichva a simonie [tzn. obchod s duchovními statky].“

Lichva, to je především *krádež*, jak ve své knize *Kázání a napomenutí* uvedl svatý Anselm (1033-1109), což ve 12. století převzali Hugo od sv. Viktora a další. Tomáš Akvinský se ptá: „Je hřích dostat peníze za jejich půjčení, tedy brát lichvářský úrok?“ A vzápětí k tomu podotýká: „Získat lichvářský úrok za půjčené peníze je samo o sobě nespravedlivé, neboť je prodáváno něco, co neexistuje, a vytváří se tak *nesrovnalost*, která odporuje *spravedlnosti*.“

Lichva je hříchem proti „spravedlivé“ ceně, a tudíž hříchem proti přírodě. Za lichvu se označuje případ, kdy je za vypůjčené peníze pobírán *peněžitý* úrok.

Že tehdy neměli ani ponětí o inflaci – zřejmě uměle vytvořené lichvě –, svědčí tento text dříve přisuzovaný sv. Janu Zlatoústému: „Pole se pak používáním postupně vyčerpává a dům chátrá, ale půjčené peníze neubývají ani nestárnou.“

Peníze nemohou nést plody, ale lichváři by je chtěli rozmnožovat. Po přečtení Aristotela k tomu Tomáš Akvinský dodává: „*Nummus non parit nummos. – Peníze neplodí peníze.*“ A tvrdí zejména, že:

„Peníze byly vynalezeny především proto, aby byly směňovány, takže jejich prvotní a správné užití spočívá v jejich spotřebě, tedy utracení při směně. Navíc je samo o sobě nespravedlivé požadovat peníze za půjčení peněz, neboť je to princip lichvy.“

Tomáš z Chobhamu ve svém podobenství *O vinné révě a lichvě* říká: „Peníze, které spí, nemohou ze své přirozenosti nést žádné plody, ale vinná réva je ze své přirozenosti nese.“

Jenže svět chtěl jinak. Penězům sice přirozená plodnost chyběla, přesto již od raného středověku existoval snahy, aby „pracovaly“. Již ve své závěti mluví benátský dóže Partecipazio o SOLIDI LABORATORII, „penězích, které pracují“. Lichva či „investování“ peněz za účelem spravedlivého zisku?

Investice není toliko „uložení peněz“, nýbrž znamená i „oděv“ nebo „roucho“ (*in vesta*), a také „závoj nevěsty“. Tedy jde o „zahalení“ toho, co se „v(y)dává“, a snad i vdavky byly chápány jako jistá investice. Má se dále zato, že „roucho“ souvisí se staroruským slovem *ruchlo*, to jest „lodní náklad“ a v ukrajinštině to značí „movitý majetek“, což se dále odvozuje od *ruch-*, *rušiti*, tedy „pohybovati něčím“ nebo „něčím nakládati“.

Kabalisticky to lze vnímat jako pokračování „zahalování přírody“ do *cortices*, slupek, obalů, hebrejsky kelipotů, jež jsou zchladlým, ztuhlým a zkornatělým božským ohněm.

„Míti ve vestě“ znamená *býti bohat*. A samotné slovo „investice“ už je co do skrytého významu ono „obcházení“ (zákazníků a svědomí), jímž se tolik vyznačuje rušný „obchod“. 2)

Teologové a znalci kanonického práva ve 13. století užasle konstatují, že peníze půjčené na úrok vskutku „pracují“. Spekulovat a obohacovat se je už podle Buddhových učedníků myšlenkou Mary, křesťanům pak vynálezem Satanovým. Jakožto Síla je zlato nepřítelem Lásky.

Veliký duch Leonardo da Vinci volá se slepou zuřivostí apoštola chudoby: „Z temné a ponuré země vzejde věc, která uvrhne celý lidský rod do velikých nepokojů, nebezpečí a smrti... Vnukne nekonečné zrady; dožene lidi k vraždám, krádežím a věrolomnostem... odejme pořádek svobodným městům; zbaví mnohé života... Ó, obludného živlu! Jak bylo by lépe pro člověka, kdybys vrátil se do pekel!“

Goethe připisuje vynález papírových peněz Mefistofelovi. Peníze totiž dovolují, podobně jako brýle, přístroje a stroje, aby jednotlivci i stát přestoupili svou míru: poskytují člověku více, než mu příroda zde a nyní přiznává. Mefistofelovo „tajemství pokladu“ i jeho kouzlo s papírovými penězi, jež naráz říši pomáhají z nouze, ač způsobí jen *inflaci*, to je věc *ekonomie*. Ale v Goethově smyslu zde jde také o magii, a pojem magie se v druhém dílu Fausta kryje s tím, co rozšiřuje lidskou moc dále, než kam dosahují tělesné a duševní schopnosti člověka. I na jiných místech se ve *Faustovi* mluví o moci bohatství a peněz, kterými si člověk může obstarat chybějící vlastnosti. Tato místa se týkají moderního života vůbec. Je prostoupen v goethovském smyslu magií. Co divoši vidí zcela zřejmě a diví se bílému muži, jak něco takového může nevidět, je dáno tím, že ten pro magii oslepl. Středověk exkomunikoval magii z lidských myslí tak důkladně, že člověk nyní nemůže uvěřit tomu, že by jeho činnost měla její povahu. Avšak právě nahrazení jedné (nedostatečné) vlastnosti jinou předpokládá provozování magického umění, vždyť jde o extenzi nevyvinutého příponou nebo přídomek, a tento úkon jeví všechny vlastnosti animistické magie.

Celou lapálii zakončíme vtípně.

Ve Staré Říši na Moravě vyšla roku 1925 půvabná knížka pro bursiány zvaná *Jeroboam čili Finance bez zánětu blan mozkových* od Pavla Laffitta. V úvodu se dozvíme, že Jeroboamova nauka byla posbírána jedním z jeho přátel, kdyžto svá zasedání konal v jedné kavárně náměstí Bursy. Byl to velikánský a subtilní muž, který vystavoval na odív u stolů na terasách břicho bez slušnosti a rozumu neuctivé. Pozoroval jedním okem, co nazýval „pokladničkou

Phynancie“, a otrásaje se smíchem nad vlastními šprýmy, domníval se, že prostorná ta budova viklá se pod jeho sarkasmy. Vypadá to, jako by se přes hřbety staletí přehoupl sám veliký Francois Rabelais a napřel svůj vtip za přepážku banky, mezi dav gestikulujících, zuřivě telefonujících a velmi často nešťastných bursovních makléřů, a otrásal by se smíchem nad *tunelem* vykopaným naším Otesánkem, nebo Gargantuou, který na svém hřbetě jako bájný džin z *Tisíce a jedné noci* odnesl celý poklad Aláaddínův z fondu *U zlámané grešle, a.s.*, před očima napálených a rozhořčených pánů a paniček ze Spořilova.

Budiž hned na tomto místě poznamenáno, že francouzsky se „a.s.“ překládá jako *la société anonyme*, tedy společnost anonymních (osob), *sic!* 3)

Alfred Jarry, otec Ubu, inspiruje se asi tím, že poesie má svého Pegasa, stvořil koně Phynancí. Kůň Phynancí, toť moderní vtělení Zlatého Telete, ovšem v bohatším symbolu a v úplnějším obraze.

Skácejme Zlaté Tele, jež ve své nepohyblivé ztrnulosti by představovalo moderní moc peněz zcela nedostatečně a změňme je Koněm Phynancí jakožto symbolem svižnějším.

Kůň Phynancí, toť hubená herka, kterou zapřahujeme do staré rachotiny akciových společností, toť koníček peněžníkův s náočkami, toť Rosinanta Don Quichottských zakladatelů společností, toť oslice Sancho Panzů finančního tisku, toť ryzák s čabrakou, jímž se harcuje před akcionáři, toť tlustý vlach, jenž táhne v kavalkádě vůz rozvážející v oběh vynález Mefistofelův – papírové peníze -, toť peršeron ozdobený chocholem, jenž vede průvod padlých peněz, toť neohrožený hřebec, jenž hrdě vede jízdu státního pokladu, toť kobyla státních půjček, toť čistokrevník, představovaný ve vyšším stylu panem Ekonomistou Vznešeným, toť strašná kavalerie směnek. 4)

Ponechejme čtenáři ještě trochu pokochání touto půvabnou knížkou a ustaňme v citýrování.

V nadcházejícím podzimu bude záhodno ponořit se do četby a nechat svého ducha rozjímat o civilizaci, která by odolala pokušení „smrti duše“, totiž přijímat lichvářský úrok z peněz. Možná by jí byl připraven „život“ spravedlivější, veskrze duchovnější.

Poznámky:

- 1) Úryvek z eseje *Metafysika zlata aneb O venezianismu* z připravované knihy San: Okultura.
- 2) Ibid.
- 3) Ibid.
- 4) Pavel Laffitt: *Jeroboam čili Finance bez zánětu blan mozkových*. Stará Říše na Moravě, 1925.

Jacques Le Goff: *Peníze a život*

88 stran, nakladatelství Argo, Praha 2005, vydání první, vázané, cena 159 Kč
ISBN 80-7203-657-2

Článek *Úžera duše* vyšel původně na stránkách Okultura.cz. Knihu Jacquese Le Goffa: *Peníze a život* je možné objednat v knihkupectví Alembiq.